

Джерела та література

1. Бертон Р. Анатомия меланхолии / Роберт Бертон ; [пер. с англ. вступ. ст. и коммент. А. Г. Ингера]. – М. : Прогресс-Традиция, 2005. – 832 с.
2. Юханнисон К. История меланхолии. О страхе, скуке и печали в прежние времена и теперь / Карин Юханнисон ; [пер. со швед. И. Матыциной]. – М. : Новое лит. обозрение, 2011. – 320 с. – (Сер : «Культура повседневности»).
3. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: понимание структуры личности в клиническом процессе : пер, с англ. / Нэнси Мак-Вильямс. – М. : Независимая фирма «Класс», 1998. – 480 с.
4. Депрессия. Лечение депрессии. Экскурс в историю [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lossofsoul.com/DEPRESSION/history.htm>
5. Каннабих Ю. В. История психиатрии [Электронный ресурс] / Ю. В. Каннабих. – Л. : Гос. мед. изд-во, 1928. – Режим доступа : <http://psylib.org.ua/books/kanny01/txt03.htm#2>
6. НИЦЗ РАМН / История и эпистемология пограничной психиатрии / Второй этап. Период Возрождения и Просвещения. XVI–XVIII вв. Формирование клинической парадигмы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ncpz.ru/lib/1/book/51/chapter/6>

Карпина Елена. К вопросу о теоретических основах исследования коммуникативного поведения депрессивной личности. В статье анализируются теоретические основы коммуникативного поведения депрессивной личности. Внимание сосредоточено на историческом периоде Средневековья и Возрождения. Проанализированы доминирующие термины для обозначения понятия «депрессия», такие как «меланхолия», «акедия», «трисития», «сплин», «эннои» и другие. Рассмотрены основные модели поведения депрессивной личности времен Средневековья и Возрождения. В статье представлены мнения ученых и клиницистов, которые изучали специфику поведения людей с признаками депрессии. Прослеживается трансформация сложного и многогранного феномена: если в средние века меланхолии были присущи вспышки агрессии, то в эпоху Возрождения это явление приобретает определенную утонченность и характеризуется скорее усталостью и безразличием, тем самым способствует подпадению агрессивных проявлений под разряд психических девиаций, оставаясь таким образом в рамках приличия.

Ключевые слова: меланхолия, акедия, депрессия, скука, тревога, страх, безумие.

Karpina Olena. On the Theoretical Foundations of the Study of Communicative Behavior of Depressive Personality. The article examines the theoretical principles of communicative behavior of depressive personality. The attention is focused on the historical period of the Middle Ages and the Renaissance. The dominant terms of the notion «depression», such as «melancholy», «acedia», «tristitia», «spleen» and «ennui» were described and analysed. The basic behavior patterns of depressive personality of the Middle Ages and the Renaissance were pointed out. The article presents the views of scientists and clinicians who investigated the specific behavior of people with the symptoms of depression. The transformation of the complex and multifaceted phenomenon was traced during this investigation: if the Middle Ages melancholy was characterized by inherent aggressive outbursts, during the Renaissance this phenomenon acquired a certain finesse and was marked by fatigue and indifference, thereby referring aggressive manifestations to the category of mental deviations, thus remaining within the framework of decency.

Key words: melancholy, acedia, depression, boredom, anxiety, fear, insanity.

Стаття надійшла до редколегії
14.04.2014 р.

УДК 81-119

Леся Коцюк

Особенности репрезентации слова в лексикографической работе с позиции корпусной лингвистики

Дослідження показує те, як власне корпуси текстів та відповідні сучасні дослідження в лексикології та лексикографії можуть вплинути на формування нового покоління корпусно-орієнтованих словників. Порушено питання про те, що таке слово і як його корпусне дослідження може вплинути на репрезентацію його характеристик у словнику.

Ключові слова: корпус, корпусна лінгвістика, лексикографія, слово.

Постановка наукової проблеми та її значення. В будь-якій діяльності можна виділити формальну чи рутинну і творчу, неформальну компоненту. Це в повній мірі стосується і роботи лексикографа. Ще В. В. Виноградов цитував слова, які стали класикою: «Нема нічого важчого, ніж укласти словник і писати граматику». Не завжди можна чітко провести грань між рутинною та творчою роботою при укладанні словників. Однак можна стверджувати, що методологія корпусної лінгвістики не тільки змінила це співвідношення, але й внесла багато нового в саму лексикографію. Значною мірою потреби лексикографії стимулювали появу та розвиток корпусної лінгвістики.

Метою статті, однак, не є розібрати всі аспекти співвідношення між цими двома лінгвістичними дисциплінами, а звернути увагу на ті переваги, які отримує лексикограф при укладанні словника, використовуючи дані з корпусів текстів. Основними завданнями дослідження є встановлення тих характеристик лексичної одиниці, які можуть бути представлені за допомогою корпусу текстів та аналіз готових лексикографічних робіт на предмет використання даних із корпусів текстів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Укладання сучасного словника, як правило, базується на деякому корпусі текстів. Це, до певної міри, одне з найбільш вдалих та впливових застосувань корпусів текстів, оскільки навіть ті люди, які ніколи не чули про корпус користуються результатами його аналізу. Дослідження щодо використання корпусів текстів у процесі укладання словників не численні, проте набувають все більшої актуальності. Цієї теми у своїх наукових доробках торкаються Сінклер (1987), Аткинс (1992), Саммерс (1996), Бо та співавтори (1996), Клер та співавтори (1996). Усі вони підкреслюють важливість використання результатів аналізу корпусу текстів у лексикографії.

Будь-який лінгвіст (чи студент) потребує відповіді принаймні на п'ять запитань, коли йдеться про невідоме слово: 1. Що це слово означає? 2. З чим воно асоціюється? 3. З якими значеннями воно асоціюється? 4. З якими граматичними функціями воно асоціюється? 5. Як це слово розміщується у тексті?

Перші два запитання здаються найбільш типовими. Всі відомі словники мають справу зі значеннями слів. З огляду на друге запитання, то ще з початку заснування науки про укладання словників і до нашого часу вважається, що правильний опис будь-якого слова буде включати інформацію про лексичне оточення цього слова, його колокацію [5]. Наприклад, слово *consequence* зустрічається з *serious*, а *consequences* – з *economic*. Напевне, не існує жодного слова в англійській мові (за винятком деяких граматичних слів, і навіть цей виняток до певної міри суперечливий), яке б не мало певних правил, що стосується вживання інших слів навколо нього. Словосполучення об'єднуються у ідіоми, й іноді важко визначити межу між словами, які регулярно використовуються з якимось іншим словом, та словами, які утворюють ідіоматичний вираз (хоча в контексті ці дві групи досить легко ідентифікуються через те значення, яке вони мають як єдине ціле чи кожного складового слова окремо).

Не менш важливим за сполучуваність, однак менш описаним, є термін «семантична асоціація», феномен, що стосується третього питання. Його можна визначити як тенденцію слова до вживання з певним семантичним класом чи групою слів. Так, наприклад, розглянемо, як працює семантична асоціація у випадку вживання слова *consequence*. *Consequence* має семантичні асоціації з концептами: логіки (зовсім не дивно, оскільки ядром значення цього слова стосується логічних зв'язків): *unavoidable, inevitable, inexorable, inescapable, ineluctable, direct, ultimate, long-term, immediate*; сподівання/несподіванки: *likely, possible, probable, natural, unintended, odd, strange, planned-for*; чи з негативною оцінкою: *awful, dire, appalling, sad* з зазначенням ступеня (не)важливості: *serious, important, dramatic, enduring, prominent*.

Як і у випадку з лексичною сполучуваністю, на поведінку слова значною мірою впливає його вживання в однині/множині. Наприклад, слово *consequences* зазвичай семантично асоціюється і відповідно сполучається з прикметниками на позначення логіки та негативної оцінки (хоча воно частіше асоціюється з останнім), та ще й додатково з таким концептом, як володіння: *biological, constitutional, economic, political, cultural*.

Як бачимо, лексична сполучуваність і семантична асоціація безпосередньо впливають на значення. Інші характеристики слова також можуть, хоча й менше, бути важливими для його вживання. Четверте запитання у вищезгаданому списку перевіряє, які граматичні асоціації, чи зв'язки, може мати слово. Це запитання видається важливим з огляду на те, що іноді зв'язки слова характери-

зуються певними граматичними рисами. Звернімося до вже аналізованого нами слова *consequence*. Навряд чи воно може вживатися як додаток речення на відміну від інших абстрактних іменників, зокрема *preference* чи *use*. Важко зустріти приклад (можливо й дивно) такого речення: *Unfortunately it also had this tragic consequence that the baby became grossly bloated*. Водночас такі речення, як *The homeless are asked if they have a preference* та *The minister called on schools to make more use of the colleges' vocational experience...* досить часто вживаються. З іншого боку, *consequence* вживається як частина комплементу набагато частіше за інші абстрактні іменники: *It is the natural consequence of a deep recession...*

Не важко помітити, що слово *consequence* дуже часто вживається у прийменниковій групі: *as a consequence* чи *in consequence* (чи їх варіантах). У свою чергу, ці фрази зазвичай з'являються на початку речення, на відміну від звичного розташування прийменникових груп. Ця вибірковість щодо функціонування на початку речення слугує прикладом відповіді на п'яте запитання: які типові розташування слова у тексті?

Все вищесказане свідчить про те, що «знати слово» означає набагато більше, ніж «знати значення слова». Тому лексикограф, щоб відповісти принаймні на цих п'ять запитань, змушений звернутися до аналізу корпусу текстів. З розвитком комп'ютерних технологій цей процес набув масштабного характеру. Більшість сучасних лексикографічних праць своєю метою поставили розширити опис слова з урахуванням того, з якою частотою і в якому оточенні слово в усіх його значеннях функціонує в текстах різних стилів. Традиційні словники поряд з інформацією про значення слова показують статус іменника (злічувальний/незлічувальний), його вимову, а в деяких випадках зазначають, що це слово в певному контексті буде вживатися в офіційному стилі. Також вони можуть інформувати читача про використання цього слова у сталих виразах, як-от *in consequence* чи *as a consequence*.

Використання корпусів текстів при укладанні словника значно розширили ці можливості. Ось перелік основних акцентів, із допомогою яких корпуси текстів модифікують формування словників:

- акцент на частоту;
- акцент на сполучуваність і фразеологію;
- акцент на варіативність;
- акцент на граматичні форми лексем;
- акцент на автентичність [6, с. 96–109].

Частота вживання слів у різних значеннях та їх розподіл у тексті є, напевне, єдиною сферою, на яку не поширюється людська інтуїція щодо вживання мовних форм. Саме тому важливим вкладом корпусів текстів у створення словника є включення інформації про відносні частоти певних одиниць. Таку інформацію може використати як безпосередній читач словника, так і його укладач, вирішуючи, яке зі значень певної лексичної одиниці повинно подаватися у словниковій статті першим. Наприклад, порівняємо кількість значень одного й того ж частотного слова *know*, представлену в 2-му виданні Longman Dictionary of Contemporary English (1987), укладеного без врахування аналізу корпусу текстів, та 3-му виданні цього ж словника 1995 року, сформованого з допомогою даних, взятих із корпусу. У виданні 1987 р. це слово має 20 значень, у пізнішому виданні цих значень уже нараховують 40. Збільшення кількості значень пояснюється появою нової інформації щодо частоти вживання, включаючи поділ значення на два і більше. Також можна зафіксувати появу нових значень чи вживань, які здавалися не важливими до того, як корпус показав, наскільки вони є частотними. Одним із прикладів може слугувати фраза *I know*, включена в першому з аналізованих словників тільки як фраза на позначення раптової ідеї: *What can we get her for birthday? Oh, I know, we'll get her some flowers*. У новому виданні словника додаються ще два випадки використання цієї фрази: погодження (як в *I'm so worn out! Yeah, I know*) та попереднього непогодження (як в *It sounds silly I know, but try it anyway*).

Інша інновація в словниках, яка стала можливою тільки завдяки використанню корпусу текстів, – включення безпосередньої інформації про частоту. Словник Longman Dictionary of Contemporary English (1995), наприклад, відзначає слова, які особливо частотні в усному чи писемному мовленні і в деяких випадках порівнює ці дві сфери вживання.

Використовуючи корпус текстів із зазначенням частин мови, стає можливим порівняти частоту вживання одного й того ж слова, наприклад, будучи іменником чи дієсловом. Дефініції словника тоді

можна розташувати у правильному порядку, зважаючи, що першими будуть показані частотніші частини мови [9, с. 262]. Наприклад, *gorge* як іменник (у значенні *valley with steep sides*) приблизно в чотири рази частіше вживається, ніж дієслово (у значенні *eat greedily*). Таким чином, у словнику більш резонно буде представити значення іменника перед значеннями дієслова.

Ще більше допомогти лексикографам зможе автоматичне розпізнавання значень слова [9; 4]. Це досягнення дасть змогу ідентифікувати окремі значення слова з огляду на частотність уживання цього слова в певному значенні. Зважаючи на те, що слова в окремих значеннях вживаються у різних оточеннях, автоматичне розпізнавання значень теоретично можливе, але все ще не досягне.

У «нових» словниках особливу увагу приділяють сполучуваності та фразеології, що відбиває загальну тенденцію корпусів текстів акцентувати увагу саме на цих аспектах дослідження лексичних одиниць [7, с. 116–136; 8, с. 104–115, с. 150–159; 9]. З цього погляду, словники, засновані на аналізі корпусу текстів, характеризуються такими особливими рисами. По-перше, спостерігаємо тенденцію до подачі визначення цілій фразі, а не окремому слову (наприклад, перевага буде надаватися вислову *I know*, ніж просто *know*). По-друге, деякі словники використовують фразу вже в дефініції для ілюстрації сполучуваності. Наприклад, визначення слова *brink* у словнику Collins Cobuild English Dictionary (1995) – ‘if you are *on the brink of* something, usually something important, terrible, or exciting, you are just about to experience it’. Особливістю подачі визначення таким чином є ще й доповнення інформації про лексичну сполучуваність чи семантичну асоціацію цього слова (див., наприклад, ‘usually something important, terrible, or exciting’). Ще одна важлива риса цих словників – обов’язкове представлення прикладу для підтвердження визначення та демонстрації сполучуваності.

Фразеологія здається особливо важливою у випадках частотних слів, більшість з уживань яких можуть бути представлені у сталих виразах [7; 9]. Саммерс, наприклад, відзначає, що слово *day* найчастіше трапляється в таких фразах, як *one day, the other day, some day* [9], а Сінклер зауважує, що у словниках недостатньо приділяється увага саме такій фразеології, особливо це стосується граматичних слів, на противагу лексичним (наприклад, слово *a* зустрічається у таких фразах, як *come to a head* як альтернатива артиклю *the*, проте словники часто ігнорують таке його вживання) [7].

Інший важливий акцент при укладанні словника, на який корпус текстів зробив можливість наголосити – це варіативність мовлення в залежності від регіону, статі, соціальної групи, часового періоду чи стилю. Особливістю словників, які беруть інформацію з корпусу текстів, є подача випадків варіативності щодо стилю мовлення. Згідно зі спостереженнями Байбера, наприклад, частотні дієслова англійської мови *say, get, go, know* та *think* набагато частіше вживаються в розмовному стилі, ніж у інших [3]. Разом вони складають 40 % всіх лексичних одиниць в усному мовленні, водночас, як на письмі відсоток їх вживання становить тільки 20 % від усіх лексем.

Традиційно в лексикографії словосполучення розглядали тільки з лексичної точки зору. Різниця між лексемами та грамемами базується на принаймні трьох твердженнях: по-перше, граматичні слова частіше вживаються за прості лексеми; по-друге, граматичні слова утворюють парадигми, а лексичні значення слів – синтагми; по-третє, граматичні слова не мають власного значення на відміну від лексичних слів. Останнім часом кожне з цих тверджень можна піддати сумніву за допомогою доказів із корпусу текстів. Наприклад, у згаданому вже нами вислові *come to a head* статус артикля *a* як граматичного слова дуже сумнівний, оскільки його парадигматичні характеристики згладжуються тим фактом, що це слово не може бути замінене артиклем *the*, і відповідно *a* відіграє таку ж роль як і слово *head*, тобто його можна вважати таким, що має лексичне значення.

У процесі укладання словника за допомогою корпусу текстів можна запропонувати приклади для ілюстрації найбільш типового вживання слова чи фрази, і, якщо приклади взяті безпосередньо з корпусу, автентичність гарантується. Важливо розрізнити поняття автентичності й типовості. Будь-який корпус текстів включає безліч автентичних прикладів вживання певного слова, вони є частиною реальних текстів, проте в той же час – продуктом інновацій, гри слів, або просто певних обставин, і таким чином вони не можуть бути типовими. Окрім того, деякі укладачі словників вигадують речення, які показують типові випадки вживання, але вони не є автентичними.

Зважаючи на той факт, що всі лексикографи погоджуються, що типовість є важливим чинником, не всі з них наполягають на повній автентичності. Бо стверджує, що «більшість цитат не підходять для учнівських словників, тому що вони надто складні граматично, включають важкі слова й ідіоми

чи звертаються до специфічних контекстів» [2]. У вступі до Longman Dictionary of Contemporary English (1995) говориться, що всі приклади в цьому словнику взяті з усних та письмових матеріалів корпусу Longman Corpus Network. Деякі приклади беруться безпосередньо з корпусу, а інші дещо видозмінені з метою уникнути складних слів, а деякі були створені спеціально для певного лексичного входу. Укладачі Collins Cobuild English Dictionary (1995) наголошують на виключно автентичності прикладів. Як бачимо, думки лексикографів розходяться у цьому питанні, й передбачаємо, що ця проблема буде порушуватися у процесі розвитку комп'ютерної лексикографії.

Висновки. Отже, словники, які використовують результати аналізу корпусу текстів, відрізняються від своїх попередників. Дослідження автентичних текстів дає змогу зробити сучасний словник «живим», тобто таким, який віддзеркалює реальне мовлення, усне чи письмове, офіційне чи неформальне. Такі словники будуть належно оцінені й іншими лексикографами, і користувачами, зокрема студентами та науковцями.

Джерела та література

1. Atkins B. T. C. Tools for Computer-Aided Corpus Lexicography: the Hector Project / B. T. C. Atkins // Acta Linguistica Hungarica 41 (1–4). – 1992–1993. – P. 5–71.
2. Baugh D. The Role of Corpora in Compiling the Cambridge International Dictionary of English / D. Baugh, A. Harley and S. Jellis // International Journal of Corpus Linguistics. – 1996. – Vol. 1. – P. 39–59.
3. Biber D. Longman Grammar of Spoken and Written English / D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan. – London : Longman, 1999.
4. Clear J. Cobuild: The State of the Art / J. Clear, G. Fox, G. Francis, R. Krishnamurthy, R. Moon. // International Journal of Corpus Linguistics. – 1996. – Vol. 1. – P. 303–314.
5. Hoey M. What's in a word / M. Hoey // MED Magazine. – Issue 10, August 2003. – <http://www.macmillandictionary.com/med-magazine.htm>
6. Hunston S. Corpora in Applied Linguistics / S. Hunston. – Cambridge University Press, 2002. – 241 p.
7. Sinclair J. M. Looking Up: An Account of the Cobuild project / J. M. Sinclair – London : HarperCollins, 1987.
8. Sinclair J. M. A Way with Common Words / J. M. Sinclair, H. Hasselgard, S. Oksefjell // Out of Corpora: Studies in Honour of Stig Johanson. – Amsterdam : Rodori, 1999. – P. 157–179.
9. Summers D. Computer Lexicography: The Importance of Representativeness in Relation to Frequency / D. Summers, J. Thomas, M. Short // Using Corpora for Language Research. – London : Longman, 1996. – P. 260–265.

Коцюк Леся. Особенности репрезентации слова в лексикографическом труде с позиции корпусной лингвистики. Данное исследование показывает то, как собственно корпусы текстов и соответственные исследования в лексикологии и лексикографии могут повлиять на формирование нового поколения корпусно-ориентированных словарей. Автор поднимает вопрос о том, что такое слово и как его корпусное исследование может повлиять на репрезентацию его характеристик в словаре. В частности обсуждается пять аспектов слова, которые являются наиболее часто востребованными во время пользования словарем. Пользователи наиболее часто ищут ответы на такие вопросы касательно неизвестного им слова: что это слово значит, с чем оно ассоциируется с какими значениями оно ассоциируется, с какими грамматическими функциями оно ассоциируется и как это слово размещается в тексте.

Ключевые слова: корпус, корпусная лингвистика, лексикография, слово.

Kotsiuk Lesiya. Representational Particularities of a Word in a Lexicographic Work from the Point of View of Corpus Linguistics. The article represents the difference that a corpus and corresponding advances in lexicology and lexicography can make to form new generation of corpus-based dictionaries. The author raises the question of what the word is and how corpus study can influence the representation of all its features in the dictionary. In particular, five aspects of a word, which are mostly claimed about while a dictionary is being used, are discussed. The users of a dictionary mostly look for the answers to such questions concerning a word: what this word means, what it is associated with, which meaning it is associated with, which grammatical functions the word is associated with, and how this word functions in a text. The analysis of corpus-based dictionaries is conducted and the examples of the influence of the corpus study is provided.

Key words: corpus, corpus linguistics, lexicography, word.

Стаття надійшла до редколегії
05.04.2014 р.